

Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna

Lorenz M. Lüthi

CHINY – ZSRR

Zimna wojna w świecie
komunistycznym

DIALOG

Lorenz M. Lüthi

CHINY – ZSRR

Zimna wojna w świecie komunistycznym

Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna
Przekład

Józef Pawłowski, Katarzyna Urban-Pawłowska

Wydawnictwo Akademickie

DIALOG

Warszawa 2015

Tytuł oryginału:
THE SINO-SOVIET SPLIT.
COLD WAR IN THE COMMUNIST WORLD

Redakcja: ELŻBIETA SOBOLEWSKA
Konsultacja merytoryczna: Prof. dr hab. JAN ROWIŃSKI
Projekt okładki: BARBARA ĆWIK
Fotografia na okładce: © The Dmitri Baltermants Collection/Corbis
Wykonanie map do wydania polskiego: JAROSŁAW TALACHA
Skład, łamanie i druk: WEMA Wydawnictwo-Poligrafia Sp. z o.o. www.wp-wema.pl

Copyright © 2008 Princeton University Press
Copyright © for this edition by Wydawnictwo Akademickie Dialog, 2011

Publikacja dofinansowana przez Wydział Dziennikarstwa i Nauk
Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

ISBN e-pub 978-83-8002-419-9
ISBN mobi 978-83-8002-423-6
Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna

Wydanie elektroniczne, Warszawa 2015

Wydawnictwo Akademickie DIALOG
00-112 Warszawa, ul. Bagno 3/218
tel./faks (+48 22) 620 87 03
e-mail: redakcja@wydawnictwodialog.pl
WWW: www.wydawnictwodialog.pl

Spis treści

Karta redakcyjna

Podziękowania

Wykaz skrótów

Transliteracja i znaki diakrytyczne

WSTĘP

ROZDZIAŁ 1. Tło historyczne, 1921–1955

ROZDZIAŁ 2. Załamanie socjalistycznej jedności, 1956–1957

ROZDZIAŁ 3. Wyzwania stojące przed Mao, 1958

ROZDZIAŁ 4. Widoczne rozdźwięki

ROZDZIAŁ 5. Rewolucja światowa i załamanie stosunków gospodarczych, 1960

Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna

ROZDZIAŁ 6. Dwuznaczny rozejm, 1961–1962

ROZDZIAŁ 7. Powrót Mao na scenę, 1961–1963

ROZDZIAŁ 8. Czynniki amerykański, 1962–1963

ROZDZIAŁ 9. Upadek Chruszczowa i załamanie relacji międzypartyjnych, 1963–1966

ROZDZIAŁ 10. Wietnam i załamanie sojuszu wojskowego,

ZAKOŃCZENIE

O źródłach

Przypisy

Informacje o wydawnictwie

Wstęp

Zanim Oleg Trojanowski zakończył pełnienie funkcji ambasadora ZSRR w Chinach, spotkał się z Wu Xiuquanem, by porozmawiać o dawnych czasach. Były wiceszef Wydziału Łączności Międzynarodowej KC KPCh powiedział do byłego doradcy Nikity Chruszczowa: „Kiedy teraz czytasz listy, jakie nasze kraje wymieniały między sobą nie tak dawno temu, nie wiesz czy śmiać się czy płakać”^[1]. Małostkowość i przesada w polemikach chińsko-radzieckich i ich wpływ na politykę wewnętrzną i zagraniczną obu krajów, od Wielkiego Skoku do konfliktu w roku 1969, powoduje u każdego współczesnego obserwatora niedowierzanie. Konflikt chińsko-radziecki był jednym z kluczowych elementów zimnej wojny, swym znaczeniem dorównującym powstaniu muru berlińskiego, kryzysowi kubańskiemu, drugiej wojnie wietnamskiej i zbliżeniu chińsko-amerykańskiemu. Rozłam ten przesądził o zasadniczych ramach drugiej połowy zimnej wojny a w szczególności wpłynął na przebieg drugiej wojny wietnamskiej. Tak jak rozwód, pozostawił po obu stronach złe wspomnienia i doprowadził do przekonania każdej ze stron o jej niewinności.

Aż do niedawna większość materiałów źródłowych, które mogłyby rzucić więcej światła na dynamikę sporu chińsko-radzieckiego, były zamknięte w niedostępnych archiwach. Mimo że literatura na ten temat jest obszerna, większa jej część powstała podczas zimnej wojny, na podstawie selektywnie publikowanych źródeł i wykazywała tendencję do spekulacji i teoretyzowania. Od momentu powolnego otwierania na świat na początku lat 80. opublikowano w Chinach wiele mniej lub bardziej wiarygodnych źródeł, a ostatnio zachodnim badaczom udostępniono nawet część archiwów. Upadek Związku Radzieckiego i komunizmu w Europie Wschodniej otworzył drzwi do niezliczonych archiwów partyjnych i rządowych.

Od niedawna dostępne dokumenty wskazują na żywotną rolę ideologii w konflikcie chińsko-radzieckim. Zarówno chińscy komuniści jak i Sowieci głęboko wierzyli w marksizm-leninizm. Spór

między Pekinem i Moskwą dotyczył metody budowy socjalistycznego społeczeństwa, a także kierunku wspólnej polityki w bloku socjalistycznym, w stosunku do świata kapitalistycznego. Co więcej, ideologia będąc centralnym punktem coraz bardziej wikała się w politykę międzynarodową. Konflikty w kierownictwie spowodowały, że Mao Zedong zdecydował się wykorzystać pogarszające się relacje chińsko-radzieckie dla własnych celów w polityce wewnętrznej i zagranicznej.

Pierwszy element sporu ideologicznego pojawił się w 1955 roku w kontekście stalinowskiego modelu rozwoju socjoekonomicznego. W obliczu strukturalnego kryzysu gospodarczego Mao zastąpił model rozwojowy, jaki ChRL zaczerpnęła od Stalina strategią rozwoju przypominającą wcześniejszy model sowiecki, który już dawno skompromitował się w ZSRR. Mimo iż powyższa strategia nie sprawdziła się, Mao powrócił do jej podstawowych założeń w Wielkim Skoku w latach 1958–60, tylko po to, by wywołać katastrofę.

Destalinizacja stała się w ZSRR drugim czynnikiem konfliktu ideologicznego. Pomimo iż tajny referat Chruszczowa z lutego 1956 roku dotyczył głównie spraw wewnętrznych, odbił się echem w całym świecie socjalistycznym. W rezultacie przez cały 1956 i 1957 rok poglądy Mao i Chruszczowa dotyczące Stalina, jako teoretyka i praktyka, mocno się różniły.

Po trzecie chińsko-radziecki spór ideologiczny dotyczył właściwych metod walki z imperializmem. Zapoczątkowana przez Chruszczowa w 1956 roku polityka pokojowej koegzystencji ze Stanami Zjednoczonymi nie doprowadziła do bezpośredniego konfliktu z chińskimi komunistami, którzy byli wówczas skoncentrowani na destalinizacji. Jednakże od końca 1957 roku napięcia wokół radzieckiej polityki zaczęły nasilać się i w połowie lat 60. zdominowały relacje chińsko-radzieckie.

Większość pozostałych czynników konfliktu chińsko-radzieckiego była rezultatem sporów ideologicznych na tym tle, bądź były to czynniki jeszcze mniej istotne, jak dysputy na temat bezpieczeństwa, na przykład drugiego kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej w roku 1958, czy spory na tle ekonomicznym, w szczególności dotyczące handlu

i nagłego wycofania radzieckich specjalistów z Chin w roku 1960, które narosły w konsekwencji sporów ideologicznych. Podobnie, konflikty terytorialne, wcześniejsze niż sojusz chińsko-radziecki, nie zagroziły relacjom aż do momentu, kiedy obydwa państwa podjęły spory ideologiczne. Pewną rolę odegrały również odmienności charakterologiczne, jednakże nie były one powodem istniejących problemów ideologicznych.

Nowe dokumenty sugerują też, iż to strona chińska była bardziej aktywna w zaognianiu sporu ideologicznego. ChRL została utworzona dzięki sojuszowi – zarówno w znaczeniu pozytywnym jak i negatywnym. Pomimo że Chiny dążyły do sojuszu w latach 1949–1950, Mao zaczął dążyć do jego zerwania po 1959 roku, chcąc wprowadzić w życie na pełną skalę to, co uważał za użyteczne dla kraju. Co więcej, chiński przywódca coraz częściej włączał konflikt chińsko-radziecki do wewnętrznych debat. W 1962 roku walka przeciwko wewnętrznemu rewizjonizmowi ideologicznemu została włączona w walkę z jego przeciwnikiem [tj. Chruszczowem – przyp. tłum.] o politykę obozu socjalistycznego wobec imperializmu.

Wraz z końcem zimnej wojny i stopniowo zwiększającym się dostępem do nowych źródeł archiwalnych i dokumentów naukowcy wyróżnili cztery podstawowe wyjaśnienia konfliktu chińsko-radzieckiego. Po pierwsze niektórzy obstają przy stanowisku, że rozłam był wynikiem konfliktu interesów narodowych^[2]. Już w roku 1952 jeden z obserwatorów przewidział, że konflikt chińsko-radziecki w świetle totalitarnych aspiracji Stalina ma służyć kontroli sojuszników, co zgodnie z takim rozumowaniem naruszyłoby ich [sojuszników] interesy narodowe^[3]. Inni autorzy doszukują się przyczyn konfliktu w obawie przed obcą dominacją lub kulturową wyższością^[4]. Po drugie koncepcja strategicznego trójkąta przemawia do wielu obserwatorów, szczególnie w kontekście zbliżenia chińsko-amerykańskiego po 1969 roku. Teoria ta zakładała, że Stany Zjednoczone, ZSRR i Chiny stworzyły mocarstwowy trójkąt, w którym dwa słabsze państwa sprzymierzyły się przeciw najsilniejszemu. Orędownicy poglądu głoszącego istnienie strategicznego trójkąta próbowali wyjaśnić konflikt chińsko-radziecki

jako wynik pewnych zmian w potencjale militarnym i potędze politycznej obu krajów. Zmian, które stopniowo podążyły w wątpliwość zasadność sojuszu chińsko-radzieckiego, a nawet wywołały jego upadek^[5]. Po trzecie niektóre źródła za przyczynę konfliktu chińsko-radzieckiego podają politykę wewnętrzną. Naukowcy twierdzą, że konflikty w kierownictwie chińskim miały negatywny wpływ na sojusz chińsko-radziecki^[6] oraz że antysowiecka polityka Mao spowodowała, iż podkopał on „pozycję wszystkich tych członków kierownictwa, którzy nie w pełni popierali jego twarde stanowisko w stosunku do ZSRR”^[7], lub też, że chińscy przywódcy usiłowali wykorzystać politykę antyradziecką do tego, by odciągnąć uwagę od problemu legitymizacji swej władzy w kraju^[8]. Inni badacze koncentrowali się na wewnętrznej polityce Sowietów, uznając wewnętrzne walki frakcyjne po śmierci Stalina za źródło rozłamu chińsko-radzieckiego^[9].

Po czwarte rola ideologii w rozłamie chińsko-radzieckim przyciągnęła uwagę kręgów naukowych, kiedy w roku 1960 rozpoczęły się publiczne spory. W pracy naukowej, opublikowanej rok później, Donald Zagoria przedstawił wieloprzyczynowe wyjaśnienie, które łączyło czynnik ideologiczny z innymi przyczynami (historycznymi, osobistymi, kontekstowymi, ekonomicznymi i politycznymi)^[10]. Kolejni autorzy pojmowali konflikt jako czysto ideologiczny^[11], albo jako wynik pomieszania czynników ideologicznych i narodowych^[12]. Inna interpretacja przedstawiała koncepcję mówiącą o tym, iż ideologia nie była zasadniczą przyczyną konfliktu, a jedynie przejawiał się on w ideologicznej retoryce^[13]. Od wczesnych lat 80. koncepcja „okrażonych Chin” wzbudziła zainteresowanie naukowców. Istotą tej koncepcji była idea, wedle której tym, co kształtowało zachowanie Chin w polityce zagranicznej były obawy o bezpieczeństwo powstałe na gruncie ideologicznego pojmowania zagrożenia^[14]. W bardziej ogólnych rozważaniach ówcześni obserwatorzy upadku socjalistycznej jedności, po tajnym referacie Chruszczowa, utrzymywali, że w naturze marksizmu-leninizmu leży, wraz z upływem czasu, doprowadzanie do rozłamów między jego zwolennikami. Zgodnie z tym twierdzeniem, zasadnicze tezy marksizmu-leninizmu (w formie dogmatu) i promowanie przezeń

hierarchicznej struktury politycznej (jedna partia komunistyczna na świecie i bratnie partie komunistyczne w poszczególnych krajach) uczyniło go podatnym zarówno na popadanie w walki frakcyjne o właściwą interpretację marksizmu-leninizmu, jak i na rosnące współzawodnictwo o wyłączne przewodnictwo w międzynarodowym ruchu komunistycznym^[15].

Badania źródeł, które niedawno stały się dostępne pozwalają nam na ocenę tych argumentów. Klasyczna wiedza definiuje interes narodowy w kategoriach zabezpieczenia fizycznego istnienia państwa i rozwoju jego potencjału ekonomicznego. Nie ma dowodów na to, że konflikt interesów narodowych pojawia się, kiedy jeden lub dwóch partnerów wchodzi w układ mający na celu podkopanie militarnego lub ekonomicznego bezpieczeństwa innego kraju lub nawet uzyskania kontroli nad nim. Główne kwestie konfliktu chińsko-radzieckiego pojawiły się wokół niezwiązanych ze sobą problemów w latach 1955–1957, kiedy zderzenie interesów narodowych na tle takim jak nierozwiązane spory terytorialne nie miało większego znaczenia. Chińsko-radzieckie debaty na temat właściwego sposobu traktowania imperializmu są najbliższe wyjaśnieniu, że idzie tu o interes narodowy, jednakże pojawiały się one tylko wtedy, gdy konflikt ideologiczny był już wyraźnie zarysowany.

W każdym przypadku dyskusja na ten temat musi koncentrować się na Chinach, ponieważ to one były bardziej aktywne w eskalowaniu konfliktu. Począwszy od roku 1958 to właśnie Mao bardzo chętnie realizował politykę destabilizacji sojuszu chińsko-radzieckiego i ostatecznie doprowadził w 1969 roku kraj do narzuconej na własne życzenie ekonomicznej izolacji od reszty świata. Z drugiej strony zwolennicy koncepcji interesu narodowego mogą stwierdzić, iż mógł to być niezamierzony efekt poważnych, lecz ostatecznie nieskutecznych działań politycznych. Jednakże awanturnicza samoizolacja od świata i nacisk na ideologiczną poprawność zamiast rozwijania przyjaznych stosunków z zagranicą i ekonomicznej prosperity, były świadomymi wyborami politycznymi Mao. Barbara Tuchman nazwała prowadzenie takiej polityki, sprzecznej z interesem narodowym, „szaleństwem”^[16]. Z drugiej strony zwolennicy koncepcji

interesu narodowego mogliby stwierdzić, że Mao źle rozumiał narodowe interesy Chin, jednakże przez takie stwierdzenie przyznają oni w dużej mierze, iż interes narodowy zależy od innych zmiennych czynników istoty sporu. W gruncie rzeczy dążenie Mao do tego, co uważał on za globalny interes Chin, stwarza metodologiczny problem dla istniejących naukowych definicji interesu narodowego. Jedynie wtedy, gdy zgodzimy się z ekstremalnym poglądem Mao, że interesem narodowym Chin był ich obowiązek agresywnego szerzenia światowej rewolucji lub realizowanie jego genialnej polityki wycofania Chin z nieprzyjaznego świata do izolacji osamotnionego społeczeństwa, możemy przyznać, że Mao działał zgodnie z interesem narodowym.

Podobnie nacjonalizm nie wydaje się być głównym czynnikiem, jaki przyczynił się do rozłamu chińsko-radzieckiego. Oczywiście Chińczycy byli nacjonalistami nawet przed tym, jak stali się komunistami we wczesnych latach 20. XX wieku, a Mao odwoływał się do narodowych uczuć Chińczyków, kiedy ogłosił w latach 60., że Chiny stały się centrum światowej rewolucji. Były to jednakże bardziej drugorzędne niż zasadnicze czynniki realizowania polityki, która miała na celu pokazanie ideologicznej poprawności chińskich komunistów, to jest pozycji Mao w konflikcie wewnątrz kierownictwa partii i w walce z radzieckim rewizjonizmem ideologicznym.

Wyjaśnienia, które opierają się na relatywnych zmianach w strategicznym trójkącie pomiędzy ChRL, ZSRR i Stanami Zjednoczonymi również wydają się niewystarczające dla wyjaśnienia przyczyn rozłamu chińsko-radzieckiego. Zdecydowana większość literatury na ten temat koncentruje się na okresie od późnych lat 60. i dlatego jest poza zakresem tematycznym niniejszej pracy^[17]. Choć niektórzy autorzy odnosili to do okresu po roku 1949^[18], inni sugerują, iż koncepcja trójkąta ma ograniczone lub żadne znaczenie, gdyż Chiny były zbyt słabe, by liczyć się jako potęga w okresie, jaki obejmuje ta książka^[19]. Jestem skłonny zgodzić się z krytykami koncepcji trójkąta, jednakże z odmiennych powodów. Pomimo swej atrakcyjności istnieje niewiele dowodów z okresu po 1949 roku, które potwierdzałyby tę koncepcję. Mimo, iż jest faktem, że sojusz chińsko-radziecki był wymierzony przeciw Stanom Zjednoczonym i że Amerykanie chcieli

wbić klin pomiędzy te dwa kraje, żadne źródła nie potwierdzają, że Chińczycy i Sowieci postrzegali siebie w układzie trójstronnym w okresie, jaki obejmuje niniejsza książka. Maoistowskie myślenie od lat 40. do 60. wychodziło z założenia o chińsko-amerykańskim konflikcie wokół *stref pośrednich* – czyli w zasadzie wokół reszty świata^[20]. Zatem, gdy maoistowskie Chiny odwróciły się od ZSRR w latach 60., nie zbliżyły się do Stanów Zjednoczonych, ale do jednej z dwóch stref pośrednich, ogłaszając się przywódcą, a nawet modelem dla międzynarodowego ruchu wyzwolenia narodowego w azjatycko-afrykańsko-latynoskiej strefie pośredniej (drugą z tych stref, zgodnie z powyższą koncepcją, tworzyła Europa i pozostałe państwa rozwinięte). Podobnie w roku 1949 Moskwa postrzegła Chiny jako swój kapitał w przedsięwzięciu światowej rewolucji, które to przedsięwzięcie dość przypadkowo przeszło w ich ręce. W końcu koncepcja trójkąta jest, z metodologicznego punktu widzenia, ahistorycznym modelem, który znacznie zawęża możliwości wyjaśnienia wewnętrznej dynamiki sporu.

W dyskusjach na ten temat badacze odnoszą się do roli USA w sporze chińsko-radzieckim. Skupienie się na czynniku zewnętrznym, zaciemnia raczej niż wyjaśnia wewnętrzną dynamikę sporu. Nie ma dowodów na to, że „fundamentalną przyczyną sporu chińsko-radzieckiego był... strach przed potencjalnym atakiem nuklearnym [Stanów Zjednoczonych], który powodował, że przywódcy radzieccy ignorowali interesy Chin na rzecz odprężenia z Zachodem”, jak utrzymywał jeden z autorów^[21]. Podobnie badania polityki amerykańskiej wobec sojuszu chińsko-radzieckiego mają tendencję do przeceniania jej rezultatów w stosunku do tego sporu^[22]. Generalnie rzecz ujmując, twierdzę, że polityka amerykańska – włączając w to strategię wbijania klina, mającą na celu rozbięcie sojuszu przez kombinację kar i nagród – była skuteczna jedynie w późniejszych fazach konfliktu chińsko-radzieckiego i zaostrzała proces, jaki rozpoczął się z zupełnie niezależnych przyczyn.

Autorzy, którzy badali rolę polityki wewnętrznej w tym sporze, wskazali kilka istotnych elementów tej układanki. Nie ma wątpliwości, że destalinizacja Chruszczowa, zainicjowana wprawdzie z powodów

wewnętrznych, odbiła się echem w całym świecie socjalistycznym. Głównym zagadnieniem jest to, dlaczego jedynie maoistowskie Chiny (wraz z Albanią Envera Hodży) dążyły do konfliktu z ZSRR, podczas gdy większość krajów socjalistycznych i partii komunistycznych wykorzystwała destalinizację głównie do tego, by wywalczyć sobie większą autonomię. W moim przekonaniu to wewnętrzne czynniki w Chinach dały korzystne warunki do wzrostu ideologicznego radykalizmu w końcu lat 50. i do manipulacji ideologią dla celów polityki wewnętrznej, jaka miała miejsce w ciągu całych lat 60.

Większa dostępność podstawowej dokumentacji pomaga wyklarować naukowe pojmowanie tego, jak polityka wewnętrzna wpływała na relacje chińsko-radzieckie. Trzytomowe dzieło Rodericka MacFarquhara na temat przyczyn rewolucji kulturalnej jest bogatym źródłem dowodów na istotną rolę chińskich czynników wewnętrznych w sporze chińsko-radzieckim. Chociaż te trzy tomy dostarczyły wiele szczegółowych informacji do tej książki, nie skupiają się one na coraz ściślejszych związkach pomiędzy chińskimi zachowaniami w polityce wewnętrznej i zagranicznej, jakie stwierdziłem w odniesieniu do okresu lat 1956–1966^[23].

Pisząc o stosunkach chińsko-amerykańskich Thomas Christensen stwierdził w połowie lat 90., że mocarstwa w czasie zimnej wojny manipulowały zagranicznymi konfliktami, by zmobilizować swych obywateli dla celów polityki wewnętrznej. Christensen twierdzi, że w przypadku drugiego kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej Mao wykorzystał międzynarodowy kryzys w celu mobilizacji ludu chińskiego dla poparcia polityki Wielkiego Skoku^[24]. Niedawno Chen Jian rozwijając tę koncepcję zaznaczył, że Mao koncentrując się na kwestii rewolucji w samych Chinach, zaczął szukać wrogów poza ich granicami po to, aby utrzymywać stan mobilizacji wśród Chińczyków^[25]. Obaj badacze twierdzą zatem, iż polityka zagraniczna była wykorzystywana do celów polityki wewnętrznej. Mimo iż moje badania podtrzymują tezy Christensena i Chena, sądzę, że proces ten mógł przebiegać na oba sposoby. Podczas gdy potrzeby polityki wewnętrznej zaostrzały kurs w polityce zagranicznej, tak jak w przypadku drugiego kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej, wydarzenia

poza granicami, takie jak polski październik czy rewolucja na Węgrzech, w znacznym stopniu wpłynęły na koncepcje Mao i jego politykę wewnętrzną. Nawet kiedy Mao dążył do wywołania kryzysu na arenie międzynarodowej w celu mobilizacji własnego społeczeństwa – a przynajmniej wywarcia presji na swych przeciwników w kierownictwie chińskim, realnych lub wymyślonych – miały miejsce również przypadki, gdy manipulował polityką wewnętrzną w celu wpłynięcia na sprawy międzynarodowe. Jego usiłowania stworzenia modelowego społeczeństwa komunistycznego w trakcie Wielkiego Skoku miały z pewnością na celu wzmocnienie jego roszczeń do przywództwa w obozie socjalistycznym.

Rola ideologii

Historii sporu chińsko-radzieckiego nie można opowiedzieć bez skupienia się na kwestiach ideologicznych. Ideologię rozumiem jako zbiór przekonań i dogmatów, które razem tworzą ogólne zarysy – bardziej niż szczegółowy schemat – przyszłego porządku politycznego i definiują specyficzne metody – lecz nie konkretne drogi do jego stworzenia. Zgodnie z tą charakterystyką, marksizm-leninizm stworzył wizję komunistycznego społeczeństwa jako ostatecznego celu historii i powierzył partii komunistycznej rolę wyłącznej siły przewodniej w tym procesie, kosztem wszystkich innych ruchów politycznych, a nawet samego procesu demokratycznego. Chociaż Marks i Lenin w najdrobniejszych szczegółach opisali, jak ma wyglądać komunizm, gdy już zostanie zbudowany, to tak naprawdę dali oni niewiele konkretnych wskazówek, co do sposobu transformacji burżuazyjnej teraźniejszości w komunistyczną przyszłość.

W codziennej polityce ideologia funkcjonuje zarówno jako system przekonań, jak i narzędzie polityki. Z jednej strony ideologii chodzi o to, by jej zwolennicy dokonywali politycznego wkładu w jej teoretyczne założenia. Stąd też postulaty ideologiczne często stają się postulatami, co do kwestii zasadniczych. Podobnie ideologiczne spory, pojawiające się w obrębie ogólnych ram ideologii jako rezultat sprzeczności w samej teorii, są często sporami wokół spraw

zasadniczych. Powierzchowne zrozumienie teoretycznych postulatów przez wyznawców ideologii może doprowadzić do zaognienia ideologicznych sporów. Z drugiej strony ideologią można manipulować dla osiągnięcia doraźnych, politycznych, a nawet osobistych celów. Taka manipulacja może mieć miejsce w obrębie ogólnych ram ideologii wtedy, gdy – na przykład – przywódcy wykorzystują ideologiczne dwuznaczności lub sprzeczności dla swych politycznych lub osobistych celów. Jednakże ideologiczne postulaty mogą również być cynicznie wykorzystane dla celów sprzecznych z teoretycznymi postulatami. Z punktu widzenia metodologicznego te dwa rodzaje manipulacji są trudne do rozróżnienia.

Dostępne dowody sugerują, iż chińscy komuniści oraz Sowieci faktycznie wierzyli, iż pracowali dla realizacji komunistycznego marzenia. W moim przekonaniu, ani jedni ani drudzy, przynajmniej w znacznej części, nie wykorzystywali do tego w sposób całkowicie cyniczny górnolotnych obietnic marksizmu-leninizmu. Jednakże teoretyczne dwuznaczności marksizmu-leninizmu wraz ze zbyt słabym jego zrozumieniem przez obie strony, stwarzały im nie tylko dobre okazy do sporów w zakresie długofalowej polityki, zarówno wewnętrznej, jak i zagranicznej, które legły u podstaw konfliktu chińsko-radzieckiego, lecz także dawały im narzędzie do osiągnięcia doraźnych korzyści politycznych, bądź przeciw sobie, bądź przeciwko wrogom we własnym obozie. Stąd też, mimo iż ideologiczny cel marksizmu-leninizmu, to jest stworzenie komunistycznego społeczeństwa, był jasno określony, właściwa teoretycznie droga do jego osiągnięcia była wystarczająco niejednoznaczna, by spowodować rozdzwięk pomiędzy samymi zasadami, jak i codziennym życiem politycznym.

Wcześniejsi badacze nie doceniali destrukcyjnej roli ideologii w rozłamie chińsko-radzieckim. W roku 1961 Zagoria, nie biorąc pod uwagę czynników historycznych, przypisał niezwykle ważną rolę wspólnie wyznawanej ideologii w zawiązaniu sojuszu chińsko-radzieckiego^[26]. Podobnie wyjaśnienia rozłamu chińsko-radzieckiego, które podkreślają retoryczną rolę ideologii lub chińską defensywną percepcję zagrożenia, na którą wpływ miała ideologia, również wydają

się nie doceniać roli ideologii jako takiej^[27]. Ci autorzy, którzy podkreślali wagę wewnętrznego potencjału marksizmu-leninizmu do powodowania rozdziewków, we właściwy sposób rozpoznali ideologiczne korzenie załamania się socjalistycznej jedności w okresie po tajnym referacie Chruszczowa^[28]. Skoro jednak większość partii komunistycznych była zadowolona, choć nie zawsze serdeczna w stosunku do siebie, wzajemne relacje i spory wokół zasad ideologicznych nie mogą być jedynym, zadowalającym wyjaśnieniem powodów rozłamu między Chinami (i Albanią) a ZSRR, i szerzej – całym światem socjalistycznym. Jedynie szczególne uwarunkowania wewnętrzne, takie jak manipulacja ideologią, mogłyby tego dokonać.

Mój pogląd na rolę ideologii w sporze chińsko-radzieckim różni się nieco od innych interpretacji, jakie wcześniej oparto na nowych materiałach archiwalnych. Na przykład przypisuję większą wagę ideologii niż O. Arne Westad, który twierdził, iż to „nie wystarcza, by wyjaśnić załamanie stosunków chińsko-radzieckich”^[29]. Bez żywej roli ideologii nie powstałby sojusz między dwoma krajami i bez niej także by się nie załamał. Przedstawione niedawno przez Chen Jiana twierdzenie, że misja wewnętrznej rewolucji kształtowała misję rewolucji na arenie międzynarodowej – nawet do tego stopnia, iż „Mao działał tak, by stworzyć wrogów” w stosunkach z zagranicą – co funkcjonowało jako „źródło wewnętrznej mobilizacji”, jest bliższe koncepcji przedstawionej w tej książce^[30]. Jednakże rozwijając tę interpretację twierdzą, iż obie rzeczywistości polityczne, wewnętrzna i międzynarodowa, mogły na siebie wpływać, a nawet inicjować. Ponadto twierdzą, że Mao kreował międzynarodowe spięcia, a nie głównie zagranicznych wrogów, dla celów swej polityki wewnętrznej.

W ten sam sposób znaczenie kwestii bezpieczeństwa i ekonomii dla rozłamu chińsko-radzieckiego nie może być rozumiane w oderwaniu od ideologii. Jest faktem, iż jesienią 1950 roku amerykańska potęga militarna zagrażała Chinom na Półwyspie Koreańskim. Jednocześnie sytuacja militarna w Cieśninie Tajwańskiej w latach 50. i w Indochinach począwszy od połowy lat 60. zmieniła się na niekorzyść Chin. Jednakże te zagrożenia dla bezpieczeństwa Chin nie były rezultatem imperialistycznej agresywności Stanów

Zjednoczonych, jak uważał Mao i jego towarzysze, ale w znacznej mierze były konsekwencją zaangażowania chińskich komunistów w sprawę światowej rewolucji już od lat 20. – to jest w demontaż kierowanego od 1945 roku przez USA międzynarodowego systemu imperialistycznego, a także maoistowskiej asertywnej polityki bezpieczeństwa od momentu ustanowienia ChRL w roku 1949. Kiedy Pekin ustanowił na początku lat 50. stosunki dyplomatyczne z Hanoi i zbliżył się do Phenianu jeszcze przed wybuchem wojny koreańskiej, polityczne i militarne posunięcia Waszyngtonu uczyniły z przekonań Mao o imperialistycznej agresji samosprawdzającą się przepowiednię. Ponadto radziecka polityka pokojowego współistnienia z USA, którą Chruszczów promował od roku 1956, nie podkopała bezpieczeństwa Chin (w związku z amerykańską pomocą wojskową dla Republiki Chińskiej na Tajwanie) – jak sądzili niektórzy obserwatorzy, ale spowodował to ideologiczny spór pomiędzy Mao i Chruszczowem. Pod koniec lat 50., będąc pod wrażeniem radzieckiej potęgi raketowej, dzięki której w roku 1957 umieszczono na orbicie Sputnika i bezkrytycznie trzymając się leninowskich przekonań o niezdolności państw kapitalistycznych do współpracy między sobą, Mao uwierzył, że imperializm był słaby i wewnętrznie skłócony. Tak pojmując rzeczywistość międzynarodową, chiński przywódca zwyczajnie nie mógł zrozumieć, dlaczego Chruszczów dążył do zbliżenia radziecko-amerykańskiego.

Jest również prawdą, iż strukturalne problemy gospodarcze, przed jakimi stanęła ChRL w roku 1955 nie były wymyślone i faktycznie zagrażały materialnym podstawom bytu państwa chińskiego. Jednakże rozwiązania, jakie zaproponował Mao – najpierw tak zwany Mały Skok Naprzód^[31], a następnie Wielki Skok Naprzód – były wysoce zideologizowane i niezwykle szkodliwe dla relacji chińsko-radzieckich. Nie zgadzam się więc z tymi autorami, którzy twierdzą, że „kwestie ekonomiczne nigdy nie stanowiły osi sporu chińsko-radzieckiego”^[32]. Przeciwnie, popieram i rozwijam koncepcję Lowella Dittmera, że przyczyną rozłamu chińsko-radzieckiego były ideologiczne różnice wokół kwestii ekonomicznych^[33]. Tak jak ideologiczne tło chińsko-radzieckich sporów ekonomicznych w drugiej

połowie lat 50., wycofanie przez Moskwę specjalistów z ChRL wydaje się być, przynajmniej na pierwszy rzut oka, przykładem radzieckiej wielkomocarstwowej dyplomacji nacisków i kar. Jednakże była ona stosowana jedynie wtedy, gdy Pekin inicjował swe antagonistyczne kampanie ideologiczne. Nieporozumienia w sprawach gospodarczych miały więc głębokie ideologiczne korzenie.

Stwierdzenia zawarte w tej książce przemawiają za interpretacją wielu historyków zajmujących się zimną wojną. Ideologia była ważnym czynnikiem w polityce państw socjalistycznych, przynajmniej w pierwszej połowie zimnej wojny^[34]. Podobnie relacje chińsko-radzieckie dostarczają empirycznych dowodów na to, że mniejsze zimnowojenne sojusze często były w stanie wpływać na działania supermocarstw po obu stronach zimnowojennej barykady^[35]. Wiele argumentów przedstawionych przez Wojciecha Mastnego i Malcolma Byrne'a w niedawno opublikowanej analizie Układu Warszawskiego również znajdują potwierdzenie w niniejszej książce. Tak jak sojusz chińsko-radziecki, system socjalistycznych paktów i sojuszy zawalił się wskutek niezdolności ideologii do wskazania jasności celów i wspólnych dla wszystkich metod^[36].

Czynniki dodatkowe

Niezależnie od ideologii do rozłamu chińsko-radzieckiego przyczynił się szereg innych czynników. ChRL bardziej aktywnie dążyła do rozłamu niż ZSRR. Zwłaszcza w latach 60., to Pekin sterował dynamiką pogarszania się stosunków i ich ostatecznym zerwaniem, podczas gdy Moskwa mogła jedynie reagować na powtarzające się prowokacje.

Ten proces był zakorzeniony w naturze relacji chińsko-radzieckich. Oba kraje nigdy nie były równe pod względem realnej potęgi czy wpływów na świecie, choć Pekin w latach 1956–1957 głosił swą równorzędność względem Moskwy. W rzeczywistości Chruszczów władał supermocarstwem o rosnącym zaangażowaniu na całym świecie, podczas gdy Mao rządził regionalnym mocarstwem, które stawało się coraz biedniejsze i coraz bardziej odizolowane wskutek

swych własnych błędów. Dla ChRL sojusz z ZSRR, do którego dążyła ona w latach 1949- 1950 był *decydującym momentem* w jej wczesnej historii. Dla ZSRR partnerstwo z Chinami było wprawdzie istotną, lecz tylko *jedną z wielu inwestycji*, w jego misji szerzenia rewolucji na świecie. Nic dziwnego, że kiedy nieporozumienia już się pojawiły, Pekin wkładał niezwykle dużo energii w uwolnienie się od tego sojuszu, podczas gdy Moskwie nie zależało już na podtrzymywaniu aliansu z Chinami.

Wiele innych czynników także odegrało nieco mniejszą, ale także istotną rolę. Stany Zjednoczone nie były bezpośrednią przyczyną rozłamu. Ich polityka, nakierowana na podkopanie sojuszu chińsko-radzieckiego, okazała się skuteczna dopiero wówczas, gdy chińsko-radziecki spór wyłonił się na tle zupełnie innych kwestii. Mimo iż roszczenia terytorialne istniały już przed powstaniem sojuszu, to wyłącznie spory ideologiczne doprowadziły obie strony do konfliktu, a ostatecznie, w roku 1969, stały się przyczyną wojny^[37]. Incydenty, takie jak zestrzelenie samolotu U-2 pierwszego maja 1960 roku albo obrażenie Mao, przez pijanego ministra obrony ZSRR, Rodiona Malinowskiego 7 listopada 1964 roku, wywołały zamieszanie we wzajemnych stosunkach, ale to strona chińska konsekwentnie wykorzystywała je dla własnych potrzeb. Ostatecznie konflikty personalne przyczyniły się do rozłamu chińsko-radzieckiego, ale nie były jego bezpośrednim powodem^[38].

Ideologia i teoria sojuszu

Książka ta w swej dalszej części, rzuca wyzwanie opracowaniom dotyczącym sojuszy opartym jedynie na teorii. Politolodzy zajmujący się badaniem powyższego zagadnienia koncentrują się na kwestii formowania się sojuszy, co nie jest celem poniższej pracy^[39]. W znacznie mniejszym stopniu rozwinięta jest na przykład literatura dotycząca spójności w obrębie poszczególnych sojuszy. Ze względu na fakt, iż konflikt chińsko-radziecki zaistniał, kiedy ChRL i ZSRR były jeszcze słabsze niż USA, założenia, iż zmiany równowagi globalnego układu sił wywołają transformację wewnątrz systemów sojuszniczych

wydają się nie mieć przełożenia na relację pomiędzy Moskwą a Pekinem. Stephen Walt, jeden z wiodących badaczy – zwolenników koncepcji realnego sojuszu, dopatrywał się przyczyn załamania sojuszu chińsko-radzieckiego nie w ideologicznych nieporozumieniach, a raczej w obawach Chin dotyczących własnego bezpieczeństwa, które wykluczały wszelkie ideologiczne rozważania^[40]. Mark Haas wykazywał, iż podczas Wielkiego Skoku podstawową przyczyną chińsko-radzieckich nieporozumień była wprowadzona przez Mao radykalizacja, jednakże ostateczne znaczenie miały konflikty o podłożu geograficznym – spory terytorialne oraz militaryzacja wspólnej granicy po 1960 roku^[41].

Mimo że [powyższe powody] nie są w żaden sposób związane z ideologią, to, z pewnymi oporami, zgadzam się z kilkoma wewnętrznymi czynnikami, które Glenn Snyder wymienił jako przyczyny rozpadu sojuszu. Lęk Chin przed znalezieniem się w pułapce ZSRR był wcześniejszy niż zawiązany później sojusz. Twierdzenie Snydera, iż sojusznicy próbowali się wzajemnie powstrzymywać, odnosi się jedynie do kilku momentów w historii sojuszu chińsko-radzieckiego. Prawdą jest, iż Chiny podlegały ZSRR, aby móc zademonstrować swój wielki antyimperialistyczny wkład, jednakże nie czyniły tego by wpędzić [ZSRR] w samotną walkę z USA, jak dowodziłby Snyder, lecz raczej po to, by ZSRR przyłączyło się w tej walce do ChRL. Podobnie, mimo iż Pekin często oskarżał Moskwę o nieumiejętność wywiązania się z zobowiązań sojuszniczych, było to powodowane konfliktami terytorialnymi z udziałem trzeciej strony, które pojawiały się na skutek chińskich prowokacji, bądź nieumiejętnej polityki^[42].

Interpretując teorię sojuszu Thomas Christensen wysunął ostatnio interesujący argument na temat roli ideologii w spójności sojuszy. Przyglądając się chińsko-radzieckiemu sojuszowi z perspektywy amerykańskiej polityki powstrzymywania Christensen utrzymywał, iż była ona mniej radykalna w czasach całkowitej spójności (1954–1958), gdyż Moskwa lepiej radziła sobie z problemem partnerstwa. W czasach współzawodnictwa (1958–1969) sojusz miał jednakże bardziej rewolucyjny charakter, gdyż obydwaj partnerzy musieli

rywalizować o lojalność innych krajów socjalistycznych, bądź ruchów rewolucyjnych⁴³¹. O ile zgadzam się z przeczącym logice poglądem, że konflikt ideologiczny mógłby doprowadzić do niezamierzonej zbieżności z pierwotnymi celami sojuszu, muszę równocześnie zaznaczyć istnienie bardzo destrukcyjnej siły w ideologicznym współzawodnictwie podczas trwania chińsko-radzieckiego sojuszu, nawet już przed 1969 rokiem. Rywalizacja o Wietnam pomiędzy Pekinem a Moskwą podczas drugiej wojny wietnamskiej pokrzyżowała Waszyngtonowi plany związane z powstrzymaniem ekspansji komunizmu we Wschodniej Azji. Moim zdaniem, jednakże, do 1966 roku przekreśliła ona jednocześnie pozostałości sojuszu.

Struktura książki

Rozdział pierwszy bada podłoże sporu chińsko-radzieckiego. Zawarte są w nim relacje dotyczące historycznych korzeni teoretycznych dyskusji, które pobrzmiwały podczas trwania sojuszu w latach 1955–1966, chińsko-sowieckich stosunków po 1921 roku, jak również podczas pierwszych sześciu lat sojuszu. Rozdział kończy się pojawieniem się pierwszego kluczowego sporu ideologicznego w relacjach chińsko-sowieckich – Małego Skoku Naprzód.

Centralnym punktem rozdziału drugiego jest wpływ tajnego referatu Chruszczowa z 1956 roku na stosunki chińsko-radzieckie. Mimo, iż referat krótko nakreślił doniosłość roli Mao w chińskiej polityce wewnętrznej, miał on jednocześnie katalizujący wpływ na sytuację w Polsce i na Węgrzech, co stworzyło chińskiemu przywódcy okazję do ponownego przeanalizowania roli stalinizmu w politycznym i ekonomicznym rozwoju Chin. W 1957 roku rozwój sytuacji politycznej w ChRL i porażka politycznej liberalizacji Mao, w ZSRR zaś niepowodzenie niewielkiej grupy oddanych idei stalinizmu polityków starających się powstrzymać proces destalinizacji poprzez nieudaną próbę obalenia Chruszczowa, wprowadziły obydwie państwa na całkowicie rozbieżne tory. Pomimo tego zarówno Chiny, jak

i ZSRR próbowały załagodzić konflikt na Światowym Zjeździe Partii Komunistycznych, który odbył się w tym samym roku w Moskwie.

Rozdział trzeci traktuje o wyzwaniu rzuconym w 1958 roku przez Mao polityce Chruszczowa prowadzonej w obrębie państw bloku socjalistycznego. Chiński przywódca pogardził bowiem sowieckim modelem rozwoju oraz koncepcją pokojowej koegzystencji, na rzecz bardziej radykalnej polityki ekonomicznej, która zaowocowała Wielkim Skokiem oraz konfrontacyjną postawą podczas kryzysu w Cieśninie Tajwańskiej w 1958 roku. Ostatecznie okazało się, iż obydwie wydarzenia były ze sobą ściśle powiązane, gdyż konflikt wojskowy, do którego doszło u wybrzeży ChRL, miał w efekcie zmobilizować Chińczyków do udziału w radykalnych posunięciach podczas Wielkiego Skoku.

W następnym roku związki pomiędzy polityką wewnętrzną i zagraniczną wydają się być mniej widoczne (rozdział czwarty). Tłumienie przez Mao krytyki i jego niechęć do zajęcia się fundamentalnymi problemami Wielkiego Skoku w jeszcze większym stopniu radykalizował w Chinach dyskusje polityczne i stworzyły negatywny kontekst dla rozwoju relacji z ZSRR. Mimo iż Pekin nie spowodował w jawny sposób ani powstania w Tybecie, ani konfliktu granicznego z Indiami, to jego nieskuteczne metody radzenia sobie z tymi problemami uitorowały Chruszczowowi drogę przed wizytą w Waszyngtonie. Pod koniec roku chińscy i radzieccy komuniści dokonali ponownej oceny wzajemnych stosunków. Każda ze stron żywiła do siebie obawy.

Rozdział piąty dotyczy prowadzonych w Chinach polemik na temat leninizmu, jak również traktuje o problemie załamania stosunków gospodarczych. W kwietniu 1960 roku, przy okazji dziewięćdziesiątej rocznicy urodzin Lenina, Mao podjął decyzję o publicznym ujawnieniu konfliktów ideologicznych, co w rzeczywistości było odbiciem jego własnego konfliktu z Chruszczowem. Incydent z samolotem U-2, który miał miejsce pierwszego maja zdawał się potwierdzać opinię Mao o wrodzonej agresji amerykańskiego imperializmu. Ideologiczna kampania przeciwko ZSRR, prowadzona zarówno w Chinach, jak i poza nimi, skłoniła w lipcu Chruszczowa do przeprowadzenia

mającej na celu ukarać Chiny akcją wycofania radzieckich specjalistów z ChRL. Wynikiem takiego działania stało się załamanie chińsko-radzieckich stosunków gospodarczych oraz klęska chińskiego Wielkiego Skoku. Nieudana okazała się też próba chińsko-amerykańskiego zbliżenia. Wszystkie powyższe czynniki skłoniły Pekin do podjęcia próby pojednania podczas drugiej wizyty Mao w Moskwie pod koniec 1960 roku. Ideologiczny kompromis osiągnięty podczas spotkania okazał się jednakże jedynie tymczasowy.

Okres od początku 1961 roku aż do połowy 1962 roku w relacjach chińsko-radzieckich nacechowany był niejasnościami (rozdział szósty). Klęska Wielkiego Skoku ograniczyła przywileje Mao w kształtowaniu polityki wewnętrznej i zagranicznej.

Wewnętrzne potrzeby państwa stały się powodem wprowadzenia rozsądnej polityki reform gospodarczych zapoczątkowanej, wbrew Mao, przez innych chińskich przywódców i doprowadziły nawet do nawiązania współpracy chińsko-radzieckiej. W tym samym czasie Mao, wykorzystując chińsko-radziecki konflikt z 1961 roku dotyczący destalinizacji w Albanii, próbował wywierać na Chruszczowa presję. Ostatecznie nie był jednak w stanie powstrzymać wysokich urzędników partyjnych przed opowiedzeniem się za mniej radykalną polityką zagraniczną. O ile w pierwszej połowie 1962 roku ChRL wydawała się podejmować starania mające na celu złagodzenie polityki wewnętrznej i zagranicznej, nagły wybuch konfliktów etnicznych w Xinjiangu oraz masowy odpływ Rosjan i mieszkańców Azji Centralnej, wystawiły na próbę stosunki pomiędzy Pekinem a Moskwą.

Kolejne dwa rozdziały traktują o powiązanych ze sobą wydarzeniach, które miały miejsce od połowy 1962 do połowy 1963 roku. Rozdział siódmy rozpoczyna „odrodzenie” Mao w lecie 1963 roku. Na roboczej konferencji w Beidaihe Mao oskarżył swych towarzyszy o próbę restauracji kapitalizmu w chińskiej gospodarce, co dało mu szansę odzyskać swą szczególną pozycję w kształtowaniu polityki wewnętrznej. Następnie doprowadził do zakończenia odprężenia w relacjach chińsko-radzieckich i wykorzystał międzynarodowe upokorzenie Chruszczowa w czasie kryzysu

kubańskiego. Do początku roku 1963 Mao usilnie pracował na rzecz pogłębienia kryzysu chińsko-radzieckiego czyniąc to w sposób, który zmuszał Chruszczowa do wzięcia całej odpowiedzialności na siebie.

Rozdział ósmy przedstawia problematykę związaną z wysiłkami amerykańskiego prezydenta, Johna Kennedy'ego, dążącego do instrumentalnego wykorzystania kryzysu chińsko-radzieckiego w celu podpisania układu o zakazie prób jądrowych (LNTB) który, pomijając inne założenia, miał uniemożliwić Chinom wejście w posiadanie nuklearnego *know-how*, a nawet doprowadzić do ich międzynarodowej izolacji. W lecie 1963 roku w Moskwie miały miejsce zorganizowane na prośbę wietnamskich komunistów chińsko-radzieckie negocjacje zmierzające do pogodzenia zwaśnionych stron. W tym samym czasie, również w Moskwie, ZSRR, USA i Wielka Brytania prowadziły rozmowy na temat zakazu prowadzenia prób jądrowych. Podczas gdy pierwsze zakończyły się fiaskiem spowodowanym bezkompromisową postawą Mao, Związek Radziecki i Stany Zjednoczone zdołały pójść na ustępstwa pozwalające osiągnąć choćby minimalne porozumienie.

Dwa ostatnie rozdziały poruszają zagadnienie rozpadu chińsko-radzieckiego partnerstwa i stosunków wojskowych. Od połowy 1963 do połowy 1964 roku, po wejściu w życie układu o zakazie prowadzenia prób jądrowych i zorganizowanym w Europie kongresie pięciu partii komunistycznych, wykluczony z międzynarodowej polityki Mao wzmocnił propagandowe ataki na radzieckich rewizjonistów. Wrzaskliwe antyradzieckie stwierdzenia Mao miały na celu zmusić wewnętrznych przeciwników, prawdziwych oraz wymyślonych, do poprawności politycznej. Całkowicie przekonany, iż odejście Chruszczowa oznaczałoby powrót radzieckich towarzyszy do właściwych, czyli jego własnych, postaw ideologicznych, Mao niewłaściwie pojmował zmiany, które nastąpiły w październiku 1964 roku w moskiewskim kierownictwie. Kiedy zorientował się, iż nowi radzieccy przywódcy niemal w ogóle nie zmienili prowadzonej poprzednio przez Chruszczowa polityki zagranicznej, Mao uświadomił sobie również, że antyradziecka propaganda nie zmusiła jego wewnętrznych przeciwników do politycznej uległości. W związku z powyższym, począwszy od roku 1965 Mao wykorzystywał

antysowieckie stanowisko, aby przeprowadzić czystki w szeregach kierownictwa partyjnego i usunąć z nich tych, których nazywał kapitalistami i rewizjonistami. Tym sposobem załamanie chińsko-radzieckiego partnerstwa stało się narzędziem polityki wewnętrznej. Czystki w szeregach partii rozpoczęte w połowie 1966 roku podczas rewolucji kulturalnej, wymagały jednakże całkowitego zerwania stosunków z ZSRR.

Taki kierunek rozwoju ideologicznego stworzył podstawy pod całkowity rozpad chińsko-radzieckich stosunków militarnych we wczesnym etapie drugiej wojny wietnamskiej (rozdział dziesiąty). Eskalacja amerykańskiego konfliktu w Indochinach przebiegała równoległe ze zmianami wśród kierownictwa w Moskwie. Polityka Chruszczowa, polegająca na odcięciu się od sprawy Wietnamu, była jedną z kilku całkowicie i natychmiast skorygowanych przez nowych radzieckich przywódców zasad. Pomimo że wywołana przez USA eskalacja konfliktu wietnamskiego, jak również nagła chęć ZSRR udzielenia Północnemu Wietnamowi masowej pomocy wojskowej w 1965 roku stały się powodem zagrożenia bezpieczeństwa Chin, to niekonstruktywna odpowiedź Mao była ideologicznie ustalona z góry. Relacje chińsko-radzieckie w latach 1955–1956 nie uległy zniszczeniu ze względu na niedostosowanie się ZSRR do antyimperialistycznego ducha sojuszu, lecz ze względu na próby Pekinu potraktowania ich jako narzędzia radykalnej polityki, która odzwierciedlała odległe cele ideologiczne Mao.

Wydawnictwo Akademickie DIALOG

specjalizuje się w publikacji książek dotyczących języków, zwyczajów, wierzeń, kultur,
religii, dziejów
i współczesności świata Orientu.

Naszymi autorami są znani orientaliści polscy
i zagraniczni, wybitni znawcy tematyki Wschodu.

Wydajemy także przekłady bogatej
i niezwyklej literatury pięknej krajów Orientu.

Redakcja: 00-112 Warszawa, ul. Bagno 3/219

tel.: +48 22 620 32 11, +48 22 654 01 49

e-mail: redakcja@wydawnictwodialog.pl

Biuro handlowe : 00-112 Warszawa, ul. Bagno 3/218

tel./faks: +48 22 620 87 03

e-mail: biurohandlowe@wydawnictwodialog.pl

Wydawnictwo Dialog (c) Copyright wersja elektroniczna